

Unitat 25: PLA DE TREBALL – ELS DIALECTES DE LA LLENGUA CATALANA

Què han de saber els companys?

Hem de saber que hi ha diversos factors que provoquen dialectes a totes les llengües:

- ✚ L'espai = VARIETATS GEOGRÀFIQUES O GEOLECTAL
- ✚ El temps = VARIETATS HISTÒRIQUES
- ✚ Grup social, generacional = VARIETATS SOCIALS
- ✚ La situació comunicativa = REGISTRES FORMALS (especialitzats o estàndard) o INFORMALS (col·loquial, vulgar i argots)

També han de saber reconèixer la variant de qualsevol text, i per això és necessari estudiar els diferents dialectes del català, d'acord amb aquests elements:

- ✚ L'extensió territorial
- ✚ Trets lingüístics, que es divideixen en tres àrees:
 - Fonètica
 - Morfosintaxi
 - Lèxic
- ✚ Si en tenen, coneixerem els seus subdialectes.

1. El català oriental i el català occidental

La llengua catalana presenta unes varietats geogràfiques dins del domini lingüístic, agrupades en dos grans blocs dialectals: el català oriental i el català occidental.

Aquesta divisió, la va establir el filòleg Milà i Fontanals l'any 1861 i està basada, principalment, en la pronunciació diferenciada de les vocals **a/e** i **o/u** en posició àtona (a banda d'altres trets morfològics, sintàctics i lèxics).

Així, en el bloc oriental, la **a** i la **e** es neutralitzen en [ə] i la **o** i la **u** es pronuncien [u]. En el bloc occidental aquestes vocals no es neutralitzen en posició àtona, és a dir, es mantenen ben diferenciades.

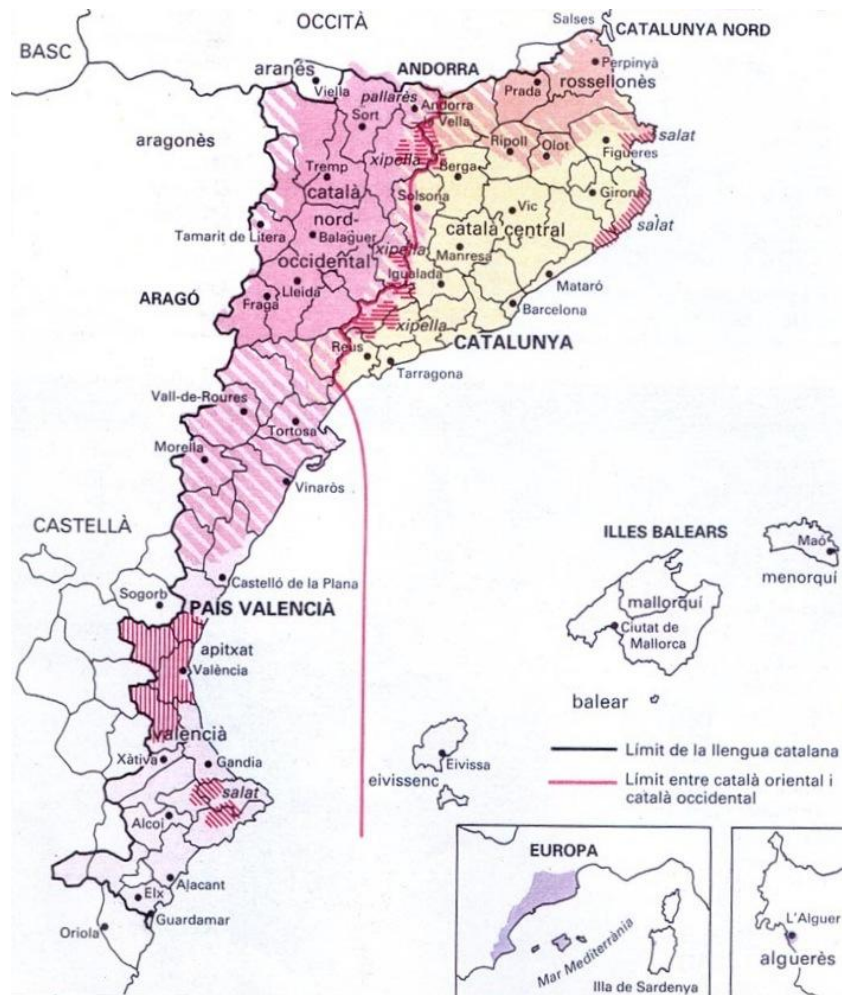
2. Els dialectes constitutius i els dialectes consecutius

Entenem per dialecte la forma concreta com s'utilitza la llengua en una zona del domini lingüístic que podem diferenciar i delimitar de la resta basant-nos en criteris lingüístics. De fet, els dialectes són la forma d'expressió concreta d'una llengua.

Els **dialectes constitutius**: dialectes catalans formats per l'evolució del llatí vulgar (el català central, el rossellonès i el nord-occidental)

Els **dialectes consecutius**: dialectes originats en els territoris incorporats a la corona catalanoaragonesa en l'època de la reconquesta i de l'expansió mediterrània entre els segles XII i XIV (el balear, el valencià i l'alguerès).

3. Mapa dels dialectes de la llengua catalana

4. Els dialectes orientals

El territori on es parla el català oriental comprèn la zona est del Principat, les terres de la Catalunya Nord, les Illes Balears i la ciutat de l'Alguer (Sardenya).

El català oriental es divideix en diferents dialectes: el català central, el balear, el rossellonès o català septentrional i l'alguerès.

4.1 El català central

Està localitzat a la meitat oriental del Principat de Catalunya: comarques de Girona, de Barcelona i de Tarragona. El català central és el dialecte oriental del català amb més pes demogràfic.

○ Subdialectes:

- **Septentrional de transició** (comarques de l'Alt Empordà, la Garrotxa, el Ripollès i la Baixa Cerdanya).
- **Barceloní** (obertura molt gran de les vocals [e] i [o] i la vocal neutra tendeix a pronunciar-se [a]).
- **Tarragoní** (la pronúncia de la [v], diferenciada de la [b] i els plurals en -ns, per exemple: *hòmens*).
- **Salat** (una franja de la Costa Brava: ús de l'article es/sa/es/se, en lloc de l'article determinat el/la/els/les).
- **Xipella** (les e àtones de les síl·labes finals es pronuncien i; per exemple quinze → quinzi)

- Característiques més importants:
 - **Fonètica:**
 - ✓ Vocalisme:
 - Set vocals tòniques: [a] [e] [ɛ] [i] [o] [ɔ] [u]
 - Tres vocals àtones: [i] [u] [ə]
 - ✓ Consonantisme: emmudiment de la -t dels grups finals **-nt, -it** (content→conten)
 - **Morfologia i sintaxi:**
 - ✓ Desinència -o, pronunciada [u] en la primera persona del present d'indicatiu (estudio → estudi[u])
 - ✓ Ús de l'article derivat del llatí: el/la/els/les
 - **Lèxic:**
 - ✓ Mots específics com ara *escombria* per *granera*, *mandra* per *peresa* o *joguina* per *jogueta*.
 - ✓ Força interferències del castellà en els usos informals de la llengua

4.2 El balear

La procedència majoritàriament oriental dels colonitzadors instal·lats a Mallorca (època de l'expansió mediterrània de la corona catalanoaragonesa) explica la filiació oriental del balear.

- Subdialectes:
 - **Mallorquí**
 - **Menorquí**
 - **Eivissenc**
- Característiques més importants:
 - **Fonètica:**
 - ✓ Vocalisme:
 - La vocal neutra [ə], en posició tònica (exemple: cadena → cad[ə]na)
 - Caiguda de la [ə] en les paraules esdrúixoles acabades en **-ia** (exemple: història→**histori**)
 - ✓ Consonantisme:
 - Distinció entre la [v] i la [b] bilabial.
 - Emmudiment de la -r en posició final, també en els monosíl·labs (exemple cor→co[o])
emmudiment de la t dels grups finals **-nt, -it** (content → conten)
 - **Morfologia i sintaxi:**
 - ✓ Ús de l'article salat: es/sa/es/ses (exemple: ses dones)
 - ✓ Desinències **-am** i **-au** en la 1a i la 2a persona del plural de present d'indicatiu de la primera conjugació (exemple: nosaltres ajud**am**; vosaltres ajud**au**)
 - ✓ Predomini de les formes plenes dels pronoms personals febles davant del verb (exemple: **te** porta)
 - **Lèxic:**
 - ✓ Molts mots genuïns: al·lot/al·lota (noi/noia), nin/nina (nen/nena), horabaixa (tarda), idó (i doncs), ca (gos), cercar (buscar), etc.

4.3 El rossellonès o català septentrional

El rossellonès parlat a les terres de la Catalunya Nord: Rosselló, Vallespir, Conflent, Capcir, i Alta Cerdanya. És un dialecte molt influït històricament per l'occità i més recentment, pel francès.

○ Característiques més importants:

▪ **Fonètica:**

- ✓ Vocalisme:
 - Cinc vocals tòniques: [a] [e] [i] [o] [u]
 - Tres vocals àtones: [i] [u] [ə]
 - La vocal o tònica pronunciada [u] (exemple: fosc→fusc)
 - No distinció de e i o obertes i tancades
- ✓ Consonantisme:
 - Desaparició de la **d** dels grups **-ndr-** i **-idr-** (exemple: moldre→molre)
 - Emmudiment de la grafia **x** del grup **-ix** a final de paraula (exemple: peix→pei)

▪ **Morfologia i sintaxi:**

- ✓ Canvis de gènere en moltes paraules (exemple: el sang)
- ✓ La 1a persona del singular del present d'indicatiu, en **i** (exemple: jo canti)
- ✓ Ús de la forma **pas** en les oracions negatives, sense l'adverbi no (exemple: Ho sé pas)
- ✓ Utilització del verb ser com auxiliar (exemple: Ets arribat)

▪ **Lèxic:**

- ✓ Arcaïsmes: eixir (sortir)
- ✓ Occitanismes: veire (got)
- ✓ Gal·licismes: votura (cotxe), gara (estació), muleta (truita)

4.4 L'alguerès

És el dialecte parlat a la ciutat de l'Alguer (Sardenya), repoblada pels catalans del Principat (regnat de Pere III el Cerimoniós al segle XIV). Ha estat reconegut com a llengua minoritària per la República italiana i per la Regió Autònoma de Sardenya.

○ Característiques més importants:

▪ **Fonètica:**

- ✓ Vocalisme:
 - Tres vocals àtones: [i] [u] [ə]
- ✓ Consonantisme:
 - Les consonants **-d-** i **-l-** (entre vocals) es converteixen en **-r-** (exemple: vida→vira)

▪ **Morfologia i sintaxi:**

- ✓ Manca de desinència a la 1a persona del singular del present d'indicatiu (exemple: jo porto→jo port)
- ✓ Ús de l'article masculí arcaic lo/los (exemple: lo pare)
- ✓ Present d'indicatiu del verb ser: só, sés, és, sem, seu, són.

- **Lèxic:**

- ✓ Arcaïsmes: gonella (faldilla), froment (blat)
- ✓ Sardismes: sidaro (resor), bulxos (punys)
- ✓ Italianismes: assai (bastant, motl), ecco (vet aquí), fatxa (cara)

5. Els dialectes occidentals

El territori on es parla el català occidental comprèn la part occidental del Principat de Catalunya, les comarques de la Franja d'Aragó, les comarques catalanoparlants del País Valencià i el Principat d'Andorra.

5.1 El català nord-occidental

Aquesta varietat geogràfica es parla a l'oest i al sud de Catalunya, Andorra i la Franja d'Aragó.

- Subdialectes:

- **Ribagorçà**
- **Pallarès**
- **Tortosí** (de transició entre el nord-occidental i el valencià)

- Característiques més importants:

- **Fonètica:**

- ✓ **Vocalisme:**
 - Set vocals tòniques: [a] [e] [ɛ] [i] [o] [ɔ] [u]
 - Cinc vocals àtones: [a] [e] [i] [o] [u] (no hi ha vocal neutra). El vocalisme àton és d'articulació més tensa i de timbre més clar que l'oriental, amb distinció entre a i e (passar [pa□sa], besar [be□za]), i entre o i u (posar [po□za], curar [ku□ra])
 - La o àtona inicial → au (exemple: ocell → auzell)
- ✓ **Consonantisme:**
 - Pronúncia de la vocal i del grup -ix (exemple: caixa)
 - En posició inicial, africació de les palatals fricatives (exemple: xoc → [tʃ]oc)
 - Manca de iodització: es conserven les ll etimològiques com laterals palatals [ʎ].
 - Betacisme: no hi ha distinció de b i v

- **Morfologia i sintaxi:**

- ✓ Ús de l'article masculí arcaic lo/los (exemple: lo llibre, lo Carles)
- ✓ Desinència -o, pronunciada [o], en la 1a persona del singular del present d'indicatiu (exemple: estudio)
- ✓ Terminacions del subjuntiu en -e (exemples: que ell cante)
- ✓ Plurals en -ns (exemple: joves → jóvens)
- ✓ Ús de les formes plenes dels pronoms personals febles davant del verb (exemple: me diu)
- ✓ La conservació dels articles *lo* i *los* davant dels substantius masculins.

- **Lèxic:**

- ✓ Moltes coincidències amb el vocabulari específic valencià, el balear i el rossellonès: moixò (ocell), mançana (poma), granera (escombra), anella (aixeta) o trebol (sostre).

5.2 El valencià

És el dialecte parlat, principalment, a la franja costera del País Valencià

- Subdialectes:
 - **Valencià septentrional**
 - **L'Apitxat** (els sons fricatius es pronuncien africats)
 - **Valencià meridional**

- Característiques més importants:
 - **Fonètica:**
 - ✓ Vocalisme:
 - Set vocals tòniques: [a] [e] [ɛ] [i] [o] [ɔ] [u]
 - Cinc vocals àtones: [a] [e] [i] [o] [u] (no hi ha vocal neutra)
 - ✓ Consonantisme:
 - Pronúncia de la –r final (exemple: cantar, ferrer)
 - Pronúncia de totes dues consonants en els mots acabats en –nt, -it (exemple salt)

 - **Morfologia i sintaxi:**
 - ✓ Ús de l'article determinat el/la/els/les
 - ✓ Els noms de persona, sense article personal (exemple: Ha vingut Joan)
 - ✓ Desinència –e en la 1a persona del singular del present d'indicatiu (exemple: jo cante)
 - ✓ Terminacions verbals en –ara, -era o –ira en l'imperfect de subjuntiu (exemple: jo perdera, cantara o dormirà)
 - ✓ Ús del passat simple d'indicatiu (exemple: cantí)
 - ✓ Ús de formes específiques: uít (vuit), déssét (disset)
 - ✓ Forma femenina del possessiu afegint a (exemple: la teua mare)
 - ✓ Combinacions específiques dels pronoms febles com ara l'ordre complement indirecte + complement directe en les combinacions de pronoms febles (li'l portaré per l'hi portaré).
 - ✓ Ús dels demostratius este/esta/eixe/eixa/aquell/aquella

 - **Lèxic:**
 - ✓ Arabismes en la llengua comuna: vesprada (tarda), hui (avui), vore (veure), àuia (aigua), creïlla (patata), expressions com a poqueta nit, referida al començament de fer-se fosc.
 - ✓ Arabismes en la toponímia: Benicarló

Com ho poden saber?

- A través del llibre Nivell D de Castellnou a les següents pàgines: de la pàgina 87 a la 93 i de la pàgina 126 a la 130.
- El diccionari català-valencià-balear d'Antoni M Alcover i Francesc de Borja Moll és una bona eina de consulta; el Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana, de Joan Coromines; el Diccionari de la llengua catalana de l'IEC , que és més general.
- <http://www.xtec.cat/~aribas4/llengua/dialectologia/>
- També podeu veure aquest vídeo resum <http://www.youtube.com/watch?v=xiUCxjG4Tck>

Per comprovar si han assolit aquest contingut què han de fer?

- L'exercici de la pàgina 93 i els exercicis de les pàgines 131, 132 i 133 del llibre Nivell D de Castellnou.
- Lectura i reconeixement de textos a:
<http://www.xtec.cat/~aribas4/llengua/dialectologia/textos.htm>

Què han de fer en cas que no superin el repte?

Reconèixer cada dialecte requereix d'hores d'estudi, així que si no se supera el repte voldrà dir que necessita més hores per estudiar cada un..